

Számel Petra

Márai Sándor: Eszter hagyatéka (1938) – Sipos József: Eszter hagyatéka (2008)

„...kötvé vagyunk ellenségeinkhez,
s ők sem menekülhetnek előlünk“

(Márai 2010: 67)

Márai Sándort kritikusai gyakran vádolták modorossággal. Az *Eszter hagyatéka* is vegyes fogadtatásra talált szakmai körökben. Az tény, hogy az író más munkáival összevetve valóban nem ez a kisregény az író leginkább kidolgozott műve. Lőrinczy Huba *Két példázat az emberi kapcsolatok szövevényes voltáról* (Lőrinczy, 2002) című tanulmányában különös figyelmet szentelt ezeknek a nagyrészt kritikai reflexióknak. A két ellenpólus Molter Károly és Örley István között található: Molter a legnagyobb elismeréssel, míg Örley a legnegatívabban vélekedik a kötetről. Az ellentétes megítélést bizonyítja, hogy egyesek szerint az *Eszter hagyatéka* kiérlelt, tökéletes alkotás, mi több, remekmű, mások azonban erősen ostorozták a művet: a hosszadalmas mondatok, tartalom nélküli oldalak, belső kultúrájú főlény (Lőrinczy 2002), köznyelvi igénytelenség, színháziasság, szürke próza, dikciómentesség (Lőrinczy 2002) vádjával illették. Lovass Gyula szerint Márai hatásos stilizta, Rónay György szerint azonban helyzetei nem életszerűek, teljességgel valószínűtlenek – mintha hermetikusan elzárt térben játszódnának, valamint túlzásnak érzi a belső drámák boncolgatását. „Márai módszerében van valami mesterségesen kiemelő, erőszakosan elhatároló, tudatosan beállító vonás (...) valami erőszakos szétbontás”, ugyanis „...veszélyes, ha egy író a titokkal és a kifejezhetetlennel küzd folytonosan“ (Lőrinczy 2002). Pedig éppen ebben rejlett Márai egyik legnagyobb írói fegyvere, hogy a kifejezhetetlent próbálta szavakba önteni. Ezek az absztrakt történetek mindig az egyes szereplők lelki folyamataiban, belső vívódásaikban nyilvánulnak meg. Hiszen mi lehetne kevésbé

megfoghatatlan, mint az érzelmek világa. Művei nagy részét körbelengi valami titokzatosság¹, leírhatatlan feszültség.

Cs. Szabó László 1939-ben, a regény megjelenése után írt rövid tanulmányában egy másik kisregényhez, a *Déli szélhez* hasonlítja a szöveget. Mindkét mű közös témája az időtlen kötelékek, ám az *Eszter hagyatéka* gondosabban kidolgozott regény. Cs. Szabó meglátása szerint Eszter visszaretent a teljes odaadástól és átengedte szerelmét, az alantas Lajost nővéreinek. A sors által kínált második lehetőséget sem használta ki (nővére halála után módjában állna újra közel kerülni Lajoshoz és a gyerekeiket nevelni). Mikor Lajos évtizedekkel később felbukkan, a nő csodát vár ettől a találkozástól, ám csak büntetést kap. Valahol, legbelül érezte, történetük a férfival inkább leszámolás, mint boldog végkifejlet lesz. Lajos szemfényvesztése és igyekezete felesleges volt, Eszter már rég megadta magát... (Cs. Szabó 1939: 96-98).

Mindezen szempontokat figyelembe véve mi most egy új olvasatra próbálunk koncentrálni anélkül, hogy megpróbálnánk a művet fogadtatásától függetlenül minősíteni. Bár nem lelt kitörően lelkes recepcióra a szöveg, számos olyan elem nyomaira bukkanhatunk, mely az író stíluskereséséről, majd későbbi szemléletváltásáról árulkodik. Az *Eszter hagyatéka* első nekifutásra könnyen értelmezhető szöveg, kevés cselekménnyel, viszont annál hangsúlyosabb párbeszédekkel, leírásokkal, belső monológokkal.

Tartalmi szempontból három egymástól elkülöníthető részre oszthatjuk:

A: A Lajos érkezése előtti éjszaka, mikor Eszter kézhez kapja a táviratot

B: Lajos és kíséretének érkezése – a vendégség

C: Éva követelése, Lajos vallomása, Eszter reakciója, Endre vallomása

A szövegben végig, szinte kizárólagos módon a főhős, Eszter nézőpontja dominál. Ez a fajta regényforma egyáltalán nem volt szokatlan a huszadik század első felében (Márai gyakran előnyben részesítette). Eszter dominanciáját a műben Lajos vallomása oldja fel. Kettejük párbeszéde a mű egységét tekintve az egyik legmeghatározóbb (minden más körülmény ezt a végső beszélgetést volt hivatott előkészíteni). A történet nem nevezhető különösebben szokatlan-

nak vagy eltérőnek a kor európai regényvonulatait tekintve. Szerelmi háromszög, mely a rivális halála után sem tud feloldódni. Két ember útkeresése egymás felé. Kapcsolatuk hajnalán egészen a jegyességig jutottak, majd közbeszól a sors vagy a végzet. Közös történetük ettől fogva virtuálissá válik.

A harmincas években játszódó cselekmény valóság-hű korrajzot nyújt számunkra az első világháború utáni Magyarország uralkodó helyzetéről. Reflektál a korszak társadalmi problémáira. Eszter és az őt körülvevő emberek képviselik a múltat, Lajos és környezete pedig a megváltozott jelent (mely magába foglalja a jövőt is). A történetmondó ügyelt arra, hogy az olvasó mindig tisztában legyen vele, a nap mely szakaszában játszódnak az események. Éjszakával kezdődik a cselekmény, és azzal is ér véget. Lajos jövelete egy napra újra fényt hozott a sötét hétköznapiakba. Azonban távozása után ismét beköszöntött a sötétség. Immár a végleges és megmásíthatatlan örök sötétség. A házban nem is volt bevezetve az áram – nappalaikon kívül Eszter és Nunu félhomályban éltek. Eszter lelkében egyébként nappal is szürkesség uralkodott. Végül Lajos – otthonával együtt – örökre elvette tőle a fényt is, lezárva ezzel egy köztes állapotot. Mert Eszter várta, hogy valami történjen, amely végleg befejezi történetüket.

A, Éjszaka
B, Nappal
C, Éjszaka

A: Nunu és Eszter közösen elevenítik fel a múltat.

B: A vendégek érkezése, fogadása, a ház és Eszter „kifosztása”.

C: Ismét Eszter és Nunu beszélgetése, mely egyben zárja is a cselekményt.

A polgárság (illetve régi középosztály²) bizonytalan helyzete kiábrándulttá tette az egykor ehhez a réteghez tartozókat. Eszter visszaemlékezései hajdani családi életükre egy stabilabb, biztonságosabb állapotra mutatnak vissza. A jövő fenyegető érzése már körbelengi a békés kúriát is – kételemek a jövőt illetően, bizonytalan megélhetés és egzisztencia. A családias otthon kifejezés már tartalmát veszítette, s az egykoron szebb napokat látott birtok már csak alig tudta fenntartani két idősödő lakóját. A béke idilljének utolsó mentsvára volt Nunu és Eszter otthona. Lajos látogatása szimbolikus módon figyelmeztetés volt a közelgő veszélyre (akár egy következő háborúra). Senki sem menekülhet a társadalmi szerepvállalás elől, s nem hagyhatja figyelmen kívül a világ eseményeit, valamint az abban végbemenő változásokat sem. Lajos ráta fel Esztert abból a ködös álomvilágból, melybe – bár közvetett módon – ő taszította. Viszont a regény elsődleges célja nem a társadalmi kérdések boncolgatása, sem pedig az aranykor iránt érzett nosztalgia kifejezésre juttatása. A béke és idill azelőtt sem volt jellemzős teljes mértékig Eszter otthonára.

A mű olyannyira a lelki tényezőkre³ helyezi a hangsúlyt, hogy történelmi háttér elemzése nélkül is értelmezhető. Nem kapcsolódik szorosan semmilyen korabeli nagy társadalmi problémához vagy jelentős történéshez sem. Az igazán fontos harcok és események magukban a szereplőkben játszódnak le.

Már a cím is utal a múlt lehetséges dominanciájára a műben. Hagyaték, vagyis végrendelkezés, azaz számvetés a múlttal, az élettel. Az ember számba veszi létezésének főbb eseményeit, kudarcait és levonja a maga konzekven-

ciáit. Eszter is pont ezt teszi, miközben papírra veti vélhetően utolsó nagy csatájának körülményeit, melyben minden földi javáról lemondott. Nem maradt más hátra, mint rendszerezni emlékeit s megpróbálni megfogalmazni, mi értelme volt az egésznek, ennek az életnek nevezett nagyszerű színháznak, melyben Eszter is csak egy szereplő volt csupán a sok közül, egy kellék Lajos komédiájában.

Eszter azzal, hogy papírra veti történetét, örökösen hagyja tapasztalatait az utókor számára, mely tanulsággal szolgálhat a következő generációknak. A vele történeteket olvasva mindenki eldöntheti, a kalandot vagy a fájdalmas és folyamatos múltba tekintést választja. A mű egyik üzenete azt sugallja, sorsunk ellen nem tehetünk. Lázadhatunk ellene, de nem kerülhetjük el.

Az *Eszter hagyatéka* irodalmi alkotással azonos című, illetve az alapján készült filmdráma bemutatójára 2008. április 17-én került sor. A rendező Sipos Józsefnek sikerült egy valóban nagyszerű színészi gárdát megnyerni az egyes szerepekre, nem utolsó sorban pedig szakmai szempontból is kitűnő filmes csapatot maga köré gyűjtenie. A végeredmény szempontjából természetesen önmagában ez még nem ad okot messzemenő következtetések levonására. Eleve az adaptáció körüli fogalmak, hitek és tévhitek tisztázásának hiánya az effajta értékítéletet nem is feltételezi számunkra. Visszatérve tehát a film keletkezésének körülményeire, fontosnak tartom érinteni (filmszerkezeti szempontból) az egyes alkotók személyét. Számos filmes alkotás feldolgozta Márai Sándor életének főbb állomásait. Gyakran találkozni olyan kijelentésekkel, melyek arra utalnak, az *Eszter hagyatéka* az első olyan igazi próbálkozás, amely Márai-regény feldolgozását tematizálja. Az ezt megelőző *A gyertyák csonkig égnek*⁴ című film eléggé kétes viszonyban áll az ún. első „megfilmesített Márai-regény” kategóriába való sorolással (mely több szempontból is helytelen⁵), ugyanakkor az *Eszter hagyatéka* sem jogosult teljes mértékben erre a megnevezésre⁶, viszont ez az első olyan *mozifilm*, amely egy Márai-regényen alapszik.

A rendező maga is egészen az eddigi próbálkozásáig inkább televíziós producerként ténykedett.⁷ A film producere Sipos mellett Détár Krisztina, a vágó Eszlári Béla, a jelmez- és díszlettervezők pedig Szlávik István, illetve Szakács Györgyi voltak. Mint ismeretes, egy ilyen jellegű produkció létrejötte általában véve komoly stábmunkát igényel, ezért a kiemelt nevek (a teljesség igénye nélkül) csupán azokat a pontokat érintették, melyek mentén mi is haladunk majd elemzésünk során (a képi és látványvilág, az egyes technikai megoldások stb.).

A filmben a két főszerepet, Eszter és Lajos karakterét Nagy-Kálóczy Eszter és Cserhalmi György alakítják. Ám a mellékszerepeket (bár a történet szempontjából egyik szereplő sem mellékes) is parádés szereposztás jellemzi.⁸ Sipos áthelyezte a történetet (a regényben szereplő eredeti helyszínhez képest) egy Balaton-felvidéki régi kúriába, mely hatásos döntésnek bizonyult. A környezet és a ház látványvilága (az operatőr beállításainak köszönhetően) igazi mediterrán hangulatot áraszt (nem bántó módon, mégis hangsúlyozva a magyar táj szépségeit). Filmünkben a felsorolt komponensek közül semmi sem túl sok, mesterkéltséget vagy nyomasztó. A látvány megfelelő módon ellensúlyozza a történet drámaiságát annak köszönhetően, hogy a díszlettervező megfelelő módon élt a hely adottságaival. A jelmeztervező szintén jó munkát végzett az 1930-as évek megidézése terén: a ruhák-

nak nincs „jelmez-hatása”, ez érződik a színészek játéka is (fesztelenül mozognak a felvételeken, öltözetük kihangsúlyozza, segíti karaktereik megformálását).

Nagy-Kálózy Eszter⁹ a hősnő abszolút hiteles megformálója. Tekintetében, mozdulataiban van valami olyan szintű, mélyről fakadó szomorúság, amely jellemző Márai stílusára. Tehát a színésznőnek sikerült megragadnia ezt a műveiben annyira jellegzetes múlt századi, letűnt korra emlékeztető atmoszférát. Hitelesen közvetíti azt a fájdalommal átítatott beletörődést, amit egy olyan magányos nő érez, akiben a szerelem lángja bár kigyúlt, érzelmei mégsem tudtak kiteljesedni. Az okok nem egyértelműek, nem is kapunk magyarázatot mindenre a mű végén. Élete alkonyán, mikor az ember már csak nyugalommal teli békés öregkorra számít, a sors leszámol vele hűtlen kedvese, Lajos személyében. S mikor már az embernek nincs többé semmije (emlékein kívül), és nincs már mit veszítenie, számot vet életével.

Klacsán Csaba filmes recenziójában pozitívan értékelte Nagy-Kálózy színészi teljesítményét: „Alakítása pontos és átütő, s bár sok jelenetben csupán csendes és visszafogott szemlélként van jelen, a belőle áradó rejtett erő miatt képzelenség nem figyelni rá” (Klacsán 2008). Gesztikulációjával, mimikájával, egész testbeszédével ráhangolódott a megformálni kívánt szerepre. Egyszerű viseletében, mézszínű fűrtjeivel, fáradt mosolyával és a szemében megbúvó tisztasággal, visszafogott nőiségével azt a hatást kelti a nézőben, hogy maga az író volt az, aki róla mintázta regénye hősnőjét.

Bár a mű központi alakja Eszter, a történetnek valójában két főszereplője van. Az egyikük a nő, aki az egész film során velünk van, hiszen az ő visszaemlékezéseiből szerzünk tudomást a történetek egymásutánosságáról. Másik főhősünk pedig Lajos, akiről végig szó van, és aki csupán a történet második felében bukkan fel teljes fizikai valójában. Igazából a történetek kezdeti láncolatát is ő indítja el (bár közvetetten, a nőnek címzett levelével). Végig ő a téma: a régi udvarház lakói és állandó vendégei felelevenítik Lajossal kapcsolatos emlékeiket. Történeteik egy igazi szélhámost rajzolnak meg, akiről mindenki nyilvánvalóan tudja, hogy egy megbízhatatlan „kalandor”, ám ennek ellenére mégis mindenki újra és újra bedől neki. Simulékony és behízélgő modora segítségével mindenkit levesz a lábáról, s ha kell, akár a csillagokat is lehazudja az égről. Jöttét feszült várakozás előzi meg, s amikor feltűnik a filmvászonon, ismétetlen nem kell csalódnunk. A Lajost megformáló Cserhalmi

György sármja és gyermekiessége jól illeszkedik a Márai által papírra vetett karakterhez.

Nagyszerű párosítás a két színész, akik bravúrosan ültették filmvászonra a két szereplő közti feszültséget. Játékuk hiteles és megnyerő. Cserhalmit nézve kedvet kap a néző olykor felfofozni a „pofátlan”, világfit imitáló Lajost, míg Esztert fölírni melankolikus hallgatásaiból – miközben élete darabokra hullik egy délutáni látogatás után. Ráadásul áldozata teljesen értelmetlennek hat (főleg a mai kor emberének szempontjából). A nő cselekedete gyengeségnek tűnhet, viszont a morális győzelem az övé. A két színész játéka tehát átütő erejű, bár elképzelhető, hogy Lajos karakteréből több mindent is ki lehetett volna hozni.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM:

MÁRAI Sándor: *Eszter hagyatéka*. Helikon, Budapest, 2010.
LŐRINCZY Huba: Két példázat az emberi kapcsolatok szövevényes voltáról. In: *Forrás*, 2002. [http://www.forrasfolyoirat.hu/0201/lorinczy.html] (letöltve: 2012. október 10.)

JEGYZETEK

¹ A nagy titok jelen van *A gyertyák csonkig égnek* című művében, valamint az *Eszter hagyatékában* is.

² Ide tartozott Eszter családja is.

³ Attól függetlenül, hogy Márai nagyra becsülte és ismerte Freud munkásságát, az egyes pszichoanalitikus iskolákhoz való viszonya elég kritikus volt.

⁴ A *Gyertyák csonkig égnek* Iglódi István rendezte tévéfilm 2005-ből. Eredetileg színházi forgatókönyv alapján készült, az lett átírva filmes forgatókönyvvé. Ez érződik is a végeredményen – mintha egy színházi előadás televíziós közvetítésének szemléllői lennénk. A beállítások statikusak, a rendező nem élt a filmes eszközök adta lehetőségeikkel. Mintha minden egy térben játszódna, a történet színpadiassága szinte „agyonnyomja” a filmet.

⁵ Adaptáció során nem az irodalmi mű átírata, hanem egy új műalkotás keletkezik, mely kötődik az pretextushoz – ennek mértéke és hangsúlyossága függ a rendező szándékától is. A hűség-elv nem feltétlenül kötelező.

⁶ Márai Enikő és Babiczky László forgatókönyve alapján készült 43 perces *Egy polgár vallomásai* című film 1991-ből, mely az író életútját mutatja be naplórészletei alapján, válogatott versidézetekkel.

⁷ 2005-ben producerként közreműködött a *Gyertyák csonkig égnek* című film munkálatain.

⁸ Törőcsik Mari (Nunu), Eperjes Károly (Tibor), Áron László (Laci), Szilágyi Tibor (Endre), Udvaros Dorottya (Olga), Hámosri Gabriella (Éva), Kolovratnik Krisztián (Gábor), Simon Kornél (Béla), Sipos Boldizsár (Kálmánka)

⁹ A színésznő kölcsönözte hangját a regényből készült hangskönyvben is Eszternek.